

G. I. IVANOV

**MAAILMAJAGUDE
GEOGRAAFIA**

ÕPPERAAMAT KESKKOOLILE

EUROOPA

II VIHK

РК

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1945

i 43830353

Saksamaa.

Pindala — 470 tuh. km². Rahvastik — 69 milj. inimest.

Asend ja piirid.

Saksamaa asetseb Euroopa keskosas ja samal ajal ka tähtsaimate mereteede läheduses, mis ühendavad Euroopat teiste maailmajagudega. Elbe suudmest La Manche'i on lühike meretee. Ja Kieli kanali kaudu käib Saksa merest Läänemerre meretee, mis on Saksamaale väga tähtis: see tee on palju lühem kui tee läbi Taani väinade ning pealegi on täielikult Saksamaa valduses.

Saksa meri kinni ei külmugi ja ka Läänemeri Saksamaa rannikul kattub ainult õhukese jääga ning sedagi lühikeseks ajaks (vt. joonist 46).

Saksa mere rannikul on Saksamaal suurepärased sadamad **Hamburg** ja **Bremen**, mis asetsevad jõgede lehtersuudmeis ning on tõusulaine ajal ligipäästavad ka suurimaile ookeanilaevadele. Läänemere rannikul on järgmised Saksa sadamad: **Kiel** — sõjasadam, **Stettin** [loe: štetii'n] ja **Königsberg**. Kiel asetseb Kieli kanali suudme lähedal sügava lahe ääres, Stettin ja Königsberg on haffide [ehk säärlõugaste] kaldail. Haffid on järventaolised lahed jõgede suudmeis, mis on eraldunud kitsaste liivaseljakutega [maasäärtega].

Need maasääred moodustavad pikki liivaseljakuid. Nad koosnevad liivast, mida Läänemere lõunarannikul läänetuultest tekitatud lained kaldale uhavad. Jõed kannavad setteid säärlõukaisse ja ummistavad väljapääsuteed lahtisele merele. Seepärast on seal laevatee lahtihoidmiseks alaliselt süvendajad tegevuses.

Maismaal puutub Saksamaa kokku 11 riigiga, milledest üks — Luksemburg — on väga väike.

Joonis 32. Saksamaa piirid 1939. a. lõpul ja enne I maailmasõda. Musta värviga kaetud alad kuulusid Saksa keisririigile kuni I maailmasõjani: 1 — Elsass; 2 — osa Lotringist; 3 — osa Reinimaast; 4 — osa Põhja-Slesvigist; 5 — Danzig; 6 — osa Lääne-Preisimaast; 7 — osa Posenist; 8 — osa Sileesiast; 9 — Meemelimaa.

Saksamaa koosneb reast „maist“, milledest kõige suurem on Preisimaa, mis hõlmab suurema osa kogu Saksamaast; teised tähtsamad „maad“ on Baieri ja Saksi.

Peamisi jooni loodusest.

Saksamaa põhjaosas levib laialdane madalmik, sellest lõuna pool on madalad mägimassiivid ja ainult lõunapiiril kerkivad kõrged kurdmäestikud.

Põhja-Saksa madalmik kujutab künklikku tasandikku [lausk-m a a d], mis on kaetud keskmiselt võttes kuni 100 m paksuste moreenkuhjatistega. Teistes maades on moreenkuhjatiste kiht palju õhem. Moreenkuhjatiste vahel kerkivad siin-seal mõned eeljäaegsete paekivist koosnevate mägede ladvad.

Skandinaavia mannerjää on kaks või kolm korda katnud Põhja-Saksa madalmikku ja sama arvu kordi taganedes on ta jätnud siia maha moreenkuhjatise kas enamvähem tasase põhimoreeni või suuremalt osalt künkliku servmoreeni näol. Need moreenid sisaldavad korratult segamini liiva, rändrahne ja savisid. Need Läänemerd ümbritsevad moreenkuhjatised moodustavad Suur-Balti moreenseljastiku vöötme, kus küngaste vahel on palju järvi. Endisel ajal oli siin ka palju mannerjää poolt kantud rändrahne. Nüüd on need aga juba ammu maapinnalt ära koristatud ja paigutatud ehitustesse.

Suur-Balti moreenseljastikust lõuna pool madalmikualal laiuvad jääaegsete vooluvete uuristatud ürgorud (vt. joonist 34).

Veel kaugemal lõuna pool leidub uuesti servmoreene, sest mannerjää on ulatunud kuni Kesk-Saksa mägiassiivide jalamini. Need moreenid sisaldavad väga head autoteede ehitusmaterjali: munakaid, kruusa ja liiva.

Kesk- ja Lõuna-Saksamaa on pinnamoelt mägine. Siin on palju mägiassiive, mis kujutavad lai, kuid madalaid kaljuküüre. Tähtsaimad neist on: Reini kiltkivimäestik, Erzgebirge, Sudeedid, Böömi metsmäestik, Schwarzwald. Nad koosnevad peamiselt graniidist, gneisist ja kristalseist kiltkivimeist. Nende mägiassiivide nõlvad on laaged, ladvad on ümarikud ja ei kerki kõrgele — 1 kuni 1½ km —, kaetud on nad suuremalt osalt tihedate pöökpuu-, tamme- ja okasmetsadega. Sellest on pärit ka nende nimetused: Schwarzwald („Must mets“), Böömi mets jne. Kujult on Saksa mägiassiivid üksteisega enamvähem sarnased. Nad on kaetud murenemisest tekkinud paksu kobeda kihiga. See kiht on sobiv metsa kasvatamiseks, aga ka põlluhärimiseks.

Saksa mägi massiivide vahel asetsevad nõod. Neist tähtsaimad on kaks: **Maini jõe org** [Reini lisajõgi Kesk- ja Lõuna-Saksamaa vahel] ja **Ülem-Reini madalmik Schwarzwaldi ja Vogeeside**

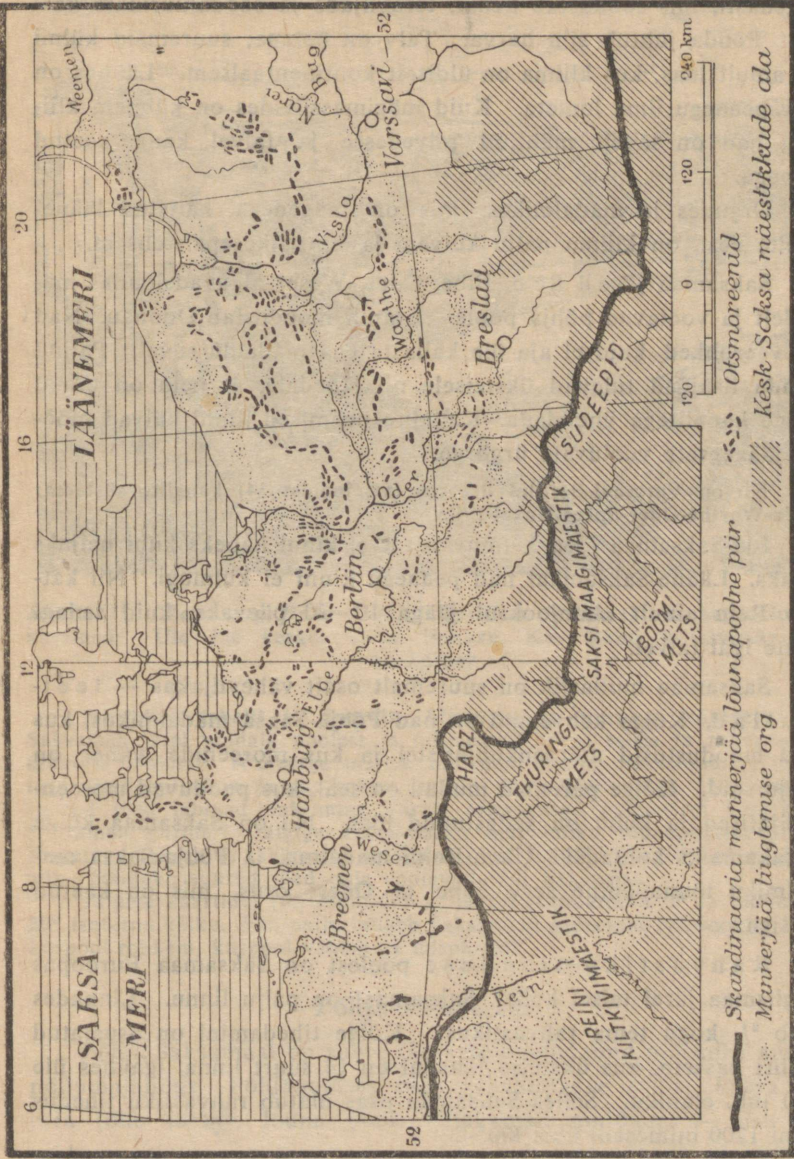
Joonis 33. *Erzgebirge läbilõik*. Millest võib järeldada, et see mäestik on väga vana?

vahel. **Doonau** jõest lõuna pool on **Lõuna-Saksa** [Švaabi-Baieri] kiltmaa. See kiltmaa on kaetud viljarikka lössiga. Kuid kõrgemais osades, Alpide lähedal, katavad teda jääaegsete alpi-liustike moreenkuhjatised; siin nõgudes on ka palju järvi.

Saksamaa päris lõunaosas, Šveitsi piiril ja Austrias, kerkib **Alpi** mäestik. Alpi kõrgeil mäekurdudel on teravad sarvekujulised tipud, hambulised mäeharjad ja sügavad orud.

Maapõuevarade poolest on Saksamaa rikas, eriti kivisöe ja pruunsöe poolest. Peamised kivisöelademed asetsevad **Ruhri** basseinis, Reini parempoolse lisajõe **Ruhri** ümbruses, ja **Sileesias**. Pruunsütt leidub paljudes kohtades Kesk-Saksamaal. Rauamaake leidub mitmes paigas, kuid vähesel määral. Eriti rikas on Saksamaa kaalisoolade poolest, mida leidub Kesk-Saksamaal. Neil sooladel on suur tähtsus põlluharimises ja ka tööstuses. Kaalisoolade rikkuse poolest on Saksamaa järel ainult NSVL-st.

Kliima on Saksamaal, nii põhjas kui ka lõunas, enamvähem ühesugune. See oleneb sellest, et lõunas ta maapind tõuseb kõrgemale. Suvi on Saksamaal soe, kuid mitte palav. Vihma sajab

Joonis 34. Jääaja jäljed Põhja-Saksa madalikus. Jälge mannerjää levimise kõige lõunapoolsemat piiri. Jälge ürgorgu Varssavist kuni Hamburgini. Missugused jõed voolavad neis ürgorgudes?

sagedasti, mis soodustab heina, teraviljade ja söödajuurikate kasvu. Põuda juhtub siin harva. Talv on pehme; suuremaid külmi on ainult idas, kus kliima on üldiselt kontinentaalsem. Läänes on talv peaaegu ilma lumeta. Kuid mägimassiivides on külmem kliima; nad on sageli mähitud pilvedesse ja talvel kaua kaetud lumega.

Orgudes ja madalmikes, mis on mägedega kaitstud lääne-tuulte eest, on kliima palju kuivem ja ka päikesepaistelisem.

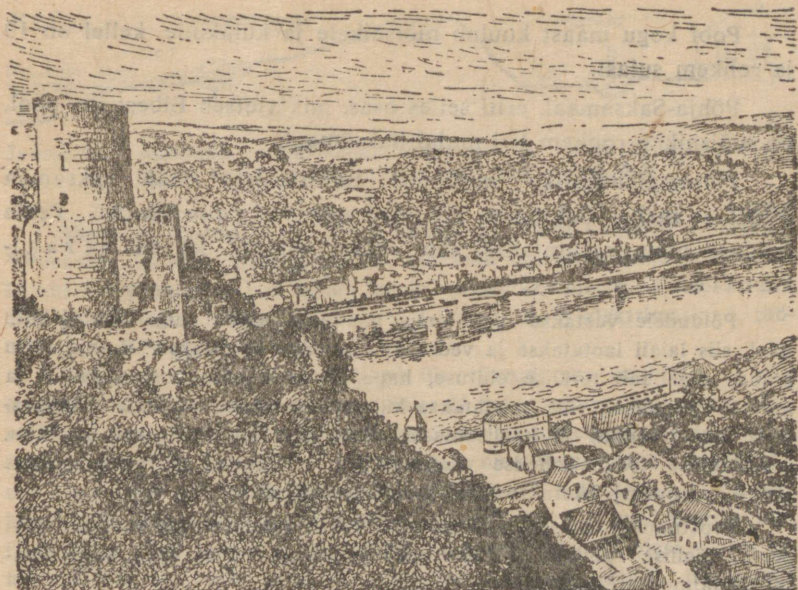
Saksamaa jõed Rein, Elbe, Oder, Weser algavad lõunas mägedelt ja voolavad põhja poole. Erandi moodustab Doonau. Nad on veerohked, kuid ei aja üle kallaste ega madaldu suvel. Paljud nende lisajõed tulevad üksteisele nii lähedale, et neid on olnud kerge kanalitega ühendada. Kanalite peamised liinid käivad mööda jääaegsete vooluvete ürgorge.

Nii on Varssavi-Berliini ürgorus (vt. joonist 34) kanalite süsteem: **Visla-Warthe-Oder-Spree-Havel-Elbe**.

Ida-Saksamaa jõed külmuvad talvel kinni kaheks kuni neljaks kuuks. Lääne-Saksamaal nad peaaegu kinni ei külmugi. Nii katub Rein ainult alamjooksul jääga 10—20 päevaks, kuid sedagi mitte igal talvel.

Saksamaa mullastik on suuremalt osalt väheviljakas — leetmullad. Kõige kehvemad on nad Põhja-Saksa madalmikus, kus nad moodustusid moreenkuhjatistel ja kus moreenide vahel on palju soid. Kõige paremad mullad on seal, kus puuduvad moreenkuhjatised ja kuhu on sadestunud löss. Nii on Saksamaa kõige viljakamaiks kohtadeks Ülem-Reini madalmik ja Põhja-Saksa madalmiku lõunapoolne serv Elbe ja Oderi orus, mis on kaetud lössiga.

Rahvastiku tiheduse poolest on Saksamaa Euroopas Inglismaa järel teisel kohal. Saksamaal on palju linnu. Linnades elab $\frac{2}{3}$ kogu tema rahvastikust. Kõige tihedamini on asustatud Ruhri basseini, kus üksteise lähedal on 14 suurt linna, igaühes üle 100 tuh. elaniku. Selles Saksamaa osas ulatub rahvastiku tihedus kuni 1200 inimeseni ühel km²-l.

Joonis 35. *Reini org Reini kiltkivimäestik.* Vasemal vanaaegse lossi varemed. Üle jõe keskel väike linnake. Kas Reini kiltkivimäestik on kõrge?

Harjutusi tabelil ja kaardil. Missuguseist Euroopa riikidest oli Saksamaa järel pindala poolest ja mitmendal kohal seisis ta rahvastiku üldarvu poolest? Nimetage mered, milledeni ulatub Saksamaa. Nimetage riigid, milledega ta piir kokku puutub, alates Hollandiga. Missugused suured jõed läbivad Saksamaa piire? Missugused mäestikud kerkivad Saksamaa piiridel? Jälgige Põhja-Saksa madalmiku lõunapoolset piiri. Nimetage Saksamaa tähtsamad mägimassiivid. Leidke Ülem-Reini madalmik. Näidake suured jõed, mis voolavad läbi Saksamaa.

Jälgige kaartidel (vt. jooniseid 12 ja 13) jaanuarikuu 0° ja juulikuu 20° isotermi käiku. Kui palju langeb Saksamaal sademeid (vt. joonist 11), kuspool rohkem, kuspool vähem ja mispärast?

Põhja-Saksamaa.

Põhja-Saksamaal on suure tähtsuse omandanud mõisnike suuropellumajandus. Põhjapoolses osas kasvatatakse rukist, kaera ja otra (õlle jaoks), lõuna pool, viljakamail muldadel — nisu ja suhkrupeti.

Pool kogu maast kuulub mõisnikele ja kulakuile, kellel on 10 ja rohkem sulast.

Põhja-Saksamaal, eriti selles osas, mis asetseb Elbest ida pool, on mõisnike rohkem kui mujal Saksamaal.

Põllumajanduslike masinate tarvitamises jääb Saksamaa NSVL-st maha. Saksamaa pinnased nõuavad palju väetist. Peale laudasõnniku kasutatakse siin suurel määral ka mineraalväetisi.

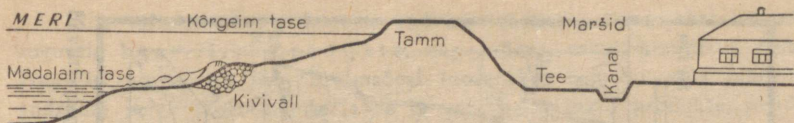
Põldudele veetakse lupja, mis pannakse maha valgete hunnikute näol, siis laiali laotatakse ja vedruäketega sisse äestatakse. Lubja tõttu pinnas omandab teralise ehituse, hape temas kaob, huumus rullub ja muutub püsivaks. Siis puistatakse külvmasinade abil põldudele toomasjahu, superfosfaati ja kaalisoolasid. Seal, kus laudasõnnikut ei jätku, asendatakse teda „rohelise väetisega“, s. o. lupiini külvamisega, mis [enne valmimist] küntakse maa sisse talvrukki alla.

Soostunud pinnaseid kuivatatakse kraavidega, turbale veetakse savi peale. Sellised põllud annavad mineraalväetise puhul väga hea heina- ja söödajuurikate-saagi.

Külvikorrad Põhja-Saksamaal on viljusvahelduvad. Teraviljakülvidele järgnevad kas mullatavad taimed, millede puhul muld kobestub ja puhastub umbrohtudest, või söödaheinad, eriti ristikhein, mis soodustavad mulla muutumist teraliseks ja koguvad sellesse lämmastikku.

Ka loomakasvatuse on Põhja-Saksamaal arenenud. Rohkesti peetakse siin sigu, keda söödetakse peamiselt kartuliga, ja ka piimakarja. Lehmi tavaliselt karjamaadele ei lastagi. Suvel söödetakse neid värskelt niidetud rohuga (vikk ja seradella). Talvel antakse lehmadele söödajuurikaid, ristikheina, aganaid, silo ja õlikooke. Paljud saksa talupojad-kehvikud, eriti Lõuna-Saksamaal, künnavad hobuste puudumisel põlde lehmadega. Sääraseis majapidamistes annavad lehmad muidugi vähem piima.

Kõige enam on piimakarjandus arenenud Saksa mere rannikul — maršides, mis asetsevad merepinnast madalamal ja on mere pealetungi eest kaitstud tugevate tammidega. Maršide mere-setteist moodustunud pinnas on hästi viljakas. Ka kliima on siin pehme ja niiske.

Joonis 36. *Rannakaitse Saksamaa looderannikul. Kui kõrgele ulatuks majas vesi, kui murduks tamm? Mis on maršid?*

Aasad on üksteisest eraldatud kanalitega, kuhu koguneb vihmavesi. Vihmavesi ujutaks varsti aasad üle, kui teda siin mitte alaliselt ei pumbataks [kõrgkanalaisse] ja nende kaudu ei juhitaks merre. Pumbad, millete jõuallikaiks on kas tuulemootorid või auru- ja elektrimasinad, töötavad siin ööd ja päevad läbi.

Sellise majanduse on sakslased üle võtnud oma naabreilt — hollandlasilt, kes juba ammust ajast võitlevad Saksa merega ja on talt võitnud laialdase maršide ala, mida hollandi keeles nimetatakse polder'iteks. Peame meeles, et Saksa meri tungib peale oma lõunapoolsele rannikule, mis aegamööda vajub. Zuiderzee [loe: zöiderzee] ja Dollarti laht on tekkinud mõnisada aastat tagasi suurte tormide ajal, kui meri murdis läbi liivaluidete read ja ujutas üle põllud ja aasad. Sellest ajast alates on hollandlased ja nende järgi ka sakslased hakanud merelt tükk-tükilt maad tagasi võitma. Ka Zuiderzee laht Hollandis on juba muudetud suurelt osalt maismaaks. Nüüd lahe põhjal, mis veel hiljuti oli vee all ja kus mässasid tormilained, karjatatakse lehma.

Selliseid uusi maid on ka Saksamaal Weseri ja Elbe suudmealal (vt. joonist 37).

Kontrollküsimusi:

1. Kuidas saavad sakslased leetmuldadelt häid rukki-, södajuurikate ja söödaheina-saake?
2. Mis toimuks siis, kui maršides pikemaks ajaks pumbad lakkaksid töötamast?

Harzi mäestiku idapoolsel jalamil, Stassfurti linna lähedal, toodetakse ka aalisoole. Seal on igal pool näha šahtitorinide „raudsõrmi“ ja kõrvuti nendega määratu suuri keemiavabrikute valgeid hooneid. Need vabrikud töötavad pruunsöega, mida toodetakse siit mitte väga kaugel — Leipzigi lähedal. Kaalisoole ja pruunsöe naabruse tõttu on siia kujunenud Saksamaa keemiatööstuse peamine keskus.

Siin valmistatakse puhastuse teel kaaliväetist ja toodetakse ka iga-suguseid keemilisi produkte, nagu värve, seepi, arstimeid, foto-graafilisi preparaate jm. Pruunsöest toodetakse bensiini, määrdeõlisid, gudrooni ja tõrva autoteede jaoks ja veel palju muid produkte, nende seas ka põlevgaase, mida juhitakse torude kaudu tööstuslinnadesse.

Peale selle töötatakse siin süsi ümber ka elektrienergiaks, mida kõrgepingeliste juhtmete kaudu saadetakse siit Berliini, Leipzigi, Magdeburgi, Hannoveri ja teistesse linnadesse.

Linnu on Põhja-Saksamaal palju ja peaaegu igaühes neist on arenenud mingi tööstus. Neid on laiali üle terve maa. Kaugel idas on **Königsberg** — Preisimaa pealinn. Kõige suurem linn on siin aga **Berliin**, Saksamaa pealinn. Ta asetseb Spree jõel, mitte kau-gel tema suubumiskohast Havelisse.

Berliin ja Hamburg.

Berliin on Saksamaa suurim elektrotehnilise tööstuse keskus. Siin asetsevad ka suured veduritehased, suured masinaehituse ja instrumentide vabrikud. Valmisriiete töötlemise alal võistleb Berliin Pariisiga.

Elanike arvu ja tänavliiklemise tiheduse poolest jääb Berliin maha Pariisist ja Londonist. Berliinis on metro (maa-alune raudtee). Maa-pealne raudtee läbib Berliini südalinna ja ühendab teda äärealadega.

Töölisäärelinnad on Berliinis halvasti korraldatud.

Berliin asetseb Saksamaa keskel ja teda läbivad Euroopa tähtsaimad raudteed läänest itta — Pariisist Varssavi — ja põhjast lõunasse — Stettinist Viini ja Rooma. Õhuliinid ühendavad Berliini kõikide Euroopa pealinnadega.

Veeteed ja kanalid seovad Berliini kahe suure sadamaga — Stettiniga Oderi suudmes ja Hamburgiga Elbe suudmes. Neist sadamaist sõidavad Berliinini väiksemad merelaevad.

Hamburg on tähtsaim Saksamaa sadam: ta asetseb 80 km kau-gusel merest, kuid tõusu ajal on ta ligipäästav ka suurimaile ookeanilaevadele. Hamburg on alaliste laevaliinide kaudu ühen-duses kõigi maailma tähtsaimate sadamatega.

Hamburgist mitte väga kaugel, Weseri suudmes, asetseb tähtis ookeanisadam **Breemen**.

Harjutusi kaardil. Jälgige, missugused raudteed koonduvad Berliini, kust nad tulevad ja kuhu nad lähevad. Missugused veeteed ühendavad Berliini Hamburgi ja Stettini sadamatega?

Kontrollülesanne.

Näidake kaardil Põhja-Saksamaa tähtsaimad raudteed ja nende ääres olevad linnad.

Kesk- ja Lõuna-Saksamaa.

Kesk-Saksamaal on palju maad mägimassiivide all, mis on kaetud kas metsade või karjamaadega.

Metsad kuuluvad suurmaapidajaile ja riigile. Nad on range järelevalve ja hoolsa korralduse all: neid puhastatakse tuulemurrust ja vigaseist puist, võideldakse kahjulike putukate vastu, raismikele istutatakse sirgete ridadena uus mets, kus puud kasvavad väga sihvakalt. Tamme ja pöökpuu asemele istutatakse kiiremini kasvav ehitusmets: kuused, nuld, männid.

Karjamaid metsade keskel ja ülalpool metsapiiri kasutatakse peenvillaga lammaste kasvatamiseks.

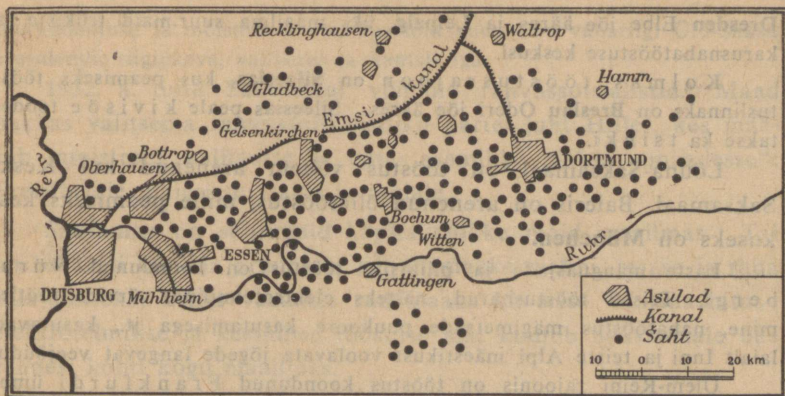
Laialdane Baieri kiltmaa aga, kus kliima on samasugune kui Põhja-Saksamaal, on kaetud rukki-, odra-, kaera- ja kartulipõldudega.

Mägimassiivide-vahelistes nõgudes ja jõgede orgudes on kliima soojem ja kuivem ning mullastik viljakam. Näiteks võib olla Ülem-Reini madalmik, kus põldudele külvatakse maisi ja kasvatatakse humalaid õlletööstuse jaoks ja kus põllupeenraile on istutatud õunapuud ja pirnipuud, aga mööda nõlvakuid laiuvad lausa viinapuu-istandikud.

Kitsas Reini org, kus jõgi murrab läbi Reini kiltkivimäestikust, on jaotatud terrassideks viinapuu-istandike alla. Reini veinid on kuulsad ka väljaspool Saksamaa piire.

Reini kiltkivimäestiku põhjapoolsel jalamil asetseb **Ruhri bassein**, kus maapõue suures sügavuses lebavad paksud, suurepäraselt kokseeruva kivise lademed. Samas läheduses leidub ka vähesel määral rauamaagilademeid.

Kogu Ruhri bassein on üle külvatud šahtidega. Siin lasku-

Joonis 38. Kivisöe kaevandusšahtid Ruhri basseinis. Leidke sellel kaardil kivisöebasseini lõuna- ja põhjapoolne piir. Mitu šahti tuleb 100 km²-le Esseni ja Bochumi vahel? Kuhu võib Duisburgist veeteed mööda saata kivisütt?

ivad iga päev sajad tuhanded töölised maa alla, kus s ö e tootmine toimub elektri jõul töötavate masinate abil.

Tohutu hulga vagonette söega vinnab üles iga šaht ja kohe laaditakse see süsi raudteevagunitesse — tehaseisse ja sadamaisse saatmiseks. Šahtidega vahelduvad tehased ja määratu suured hunnikud kaljurusu. Vabrikute ümbruses on igal pool töölise asulad.

Ruhri basseini on kasvanud arvrikkalt suuri tööstuslinnu. Kõige suurem neist on **Essen**, suurte Krupp'i masinaehitus- ja sõjavarustustehastega. Selle basseini sadamaks on **Duisburg**.

Kivisöega laaditud laevad lähevad Duisburgi sadamast mööda Reini üles ja alla nii Saksamaa teistesse osadesse kui ka välismaale. Kolmas kivisöe vool läheb k a n a l e i d mööda **Emsi** ja **Weseri** jõe ja veel kaugemale idasse, Hannoverisse.

Samal ajal on Duisburg sadamaks ka merelaevadele, mis veavad siia Rootsist ja Hispaaniast kõrgeväärtuselist rauamaaki.

Ruhri basseini lõunaosas on suured tööstuslinnad: **Wuppertal** ja **Köln**. Kusagil mujal maailmas peale Kesk-Inglismaa pole sellist tööstuslinnade koondust kui siin Ruhri basseinis ja selle lähedal Reini jõe ääres.

Teine, Ruhrile järgnev tööstusrajoon on **Saksis**. Siin Erzgebirge jalamil toodetakse kivisütt ja asetsevad tööstuslinnad:

Dresden Elbe jõe ääres ja **Leipzig**, üks maailma suurimaid trükiste ja karusnahatööstuse keskusi.

Kolmas tööstusrajoon on **Sileesias**, kus peamiseks tööstuslinnaks on **Breslau** Oderi jõe ääres. Sileesias peale kivisöe toodetakse ka tsinki.

Lõuna-Saksamaal on tööstus vähem arenenud kui Kesk-Saksamaal. Baieris on arenenud õlletööstus, mille peamiseks keskuseks on **München**.

Laste mänguasjade ja pliiatsite tööstus on koondunud **Nürnbergi**. Teised tööstusharud, näiteks elektrotehniline, värvide töötlemine, nahatööstus mägimetsade puukoore kasutamisega jt., kasutavad laialt **Inni** ja teiste **Alpi** mäestikust voolavate jõgede langevat veejõudu.

Ülem-Reini rajoonis on tööstus koondunud **Frankfurdi** ümbrusesse **Maini** jõe ääres ja **Mannheimi** ümbrusesse **Reini** jõel.

Harjutusi kaardil. Jälgige **Ruhri** jõe ja märkige, kus ta läbib kivisöe-basseini lõunapoolset piiri. Kuspool **Ruhri** basseinis on eriti rohkesti šahte ja missugused linnad asetsevad selles vööndis? Missugune linn asetseb **Ruhri** suubumiskohal **Reini** jõkke ja missuguses suunas läheb siit laevatav kanal?

Kontrollküsimusi:

1. Mispärast on **Ruhri** basseinil **Saksamaa** suhtes määratu suur tähtsus? Selgitage mõned põhjused.
2. Millega erineb **Lõuna-Saksa** põllumajandus **Põhja-Saksa** omast?

Peamisi jooni poliitilisest korrast ja majandusest.

Valitsevaiks klassideks **Saksamaal** on pankade, vabrikute, šahtide, suurkaubanduslike ettevõtete jm. omanikud ja mõisnikud (keda **Preisimaal** nimetatakse junkruiks).

Kapitalistide ja mõisnike võimu kuju on **Saksamaal** muutunud. Kuni 1918. a. kujutas **Saksamaa** monarhiat, mille peaks oli keiser ja mille üksikute riikide [„maade“] eesotsas olid kuningad (näit. **Preisimaal**, **Saksis**, **Baieris**), hertsogid ja vürstid.

1918. a. lõpul, kui **Saksamaa** kaotas **Maailmasõja**, tõukasid kurnatud ja piinatud rahvas ja sõjavägi troonilt keisri ja kõik teised monarhid. Kuid töölisklassi puuduliku revolutsioonilise ettevalmistuse ja sotsiaal-demokraatide partei äraandlikkuse tõttu ei õnnestunud saksa töötaval rahval seada sisse proletariaadi diktatuuri. Valitsusvõim jäi

suurkodanluse ja mõisnike kätte, kes löid kodanliku vabariigi Üld-Saksa presidendi, riigipäeva, valitsuse ja kantsleriga.

1932. a. tulid Saksamaal võimule rahvussotsialistid. Maad hakkas valitsema rahvussotsialistliku partei juht Hitler, kes määrab ministreid valitsusse ja oma asemikke Saksa „maadesse“: Preisimaale, Baierisse, Saksi ja mujale.

Saksamaa on suurimaid kapitalistlikke maid maailmas. Tal on rohkesti kivi- ja pruunsütt ja rauamaake malmi, terase ja raua sulatamiseks; lisaks veetakse rauamaake ka sisse. Masinaehitus-, elektrotehnilise ja keemilise tööstuse alal kuulub Saksamaale üks esimesi kohti kogu maailmas.

Kaalisoolade toodanguga seisab Saksamaa kapitalistlike maade seas esimesel kohal.

Fašistide võimuletulekuga pidurdus Saksa tööstuse normaalne areng: fašistlikud võimumed, valmistudes anastamissõdadele, juhtisid kõigi vabrikute töö, kahjuks maa majanduslikele tarvidustele, laskemoona ja relvade tootmisele.

Valmistudes sõjale ehitas Saksamaa palju autoteid, mis on kaetud asfaldi või bituumeniga. Hoolimata arenenud põllumajandusest ei jätkunud Saksamaale oma teravilja ja ta pidi seda sisse vedama.

Alates aastast 1938 hakkas fašistlik Saksamaa naabermaid anastama. Kõigepealt ta liitis endaga Austria, siis hävitas Tšehhoslovakkia iseseisvuse, jaotas selle maa ja alistas enesele. 1939. a. tungis Saksamaa Poola kallale, purustas ta ja anastas ta maa-ala. Nõnda alustas Saksamaa Teise maailmasõja. Inglismaa ja Prantsusmaa toetasid Poolat ja kuulutasid sõja Saksamaale. Alanud Euroopa sõjas haaras Saksamaa peaaegu kogu Lääne-Euroopa ja orjastas norralased, taanlased, hollandlased, belglased, prantslased, kreeklased ja Jugoslaavia rahvad. 1941. a. saksa imperialistid, hoolimata mittekallaletungi-lepingust, tungisid reetlikult Nõukogude Liidu kallale. Nõukogude-Saksa rindel Punaarmee andis Saksa sõjaväele hävitavad löögid ja purustas müüdi selle võitmatusest. Verest tühjaks joostes, oma viimsed inim- ja materiaalsed

varud mobiliseerides peab Saksamaa sellel rindel temale lootusetut sõda, mis peab lõppema fašistliku armee paratamatu purustamisega ja fašismi hävitamisega.

Liiklemisteed on Saksamaal hästi korraldatud. Raudteede võrk on siin väga tihe, kuid rongide kiirus pole Saksas nii suur kui USA-s.

Saksamaa tähtsamad jõed on kõik isekeskis ühendatud sügavate kanalitega, mida mööda kaupu veetakse äärmisest Saksa läänest äärmisesse itta või vastupidi.

Itaalia.

Pindala — 310 tuh. km². Rahvastik — 44 milj. elanikku.

Asend, piirid, liigestus.

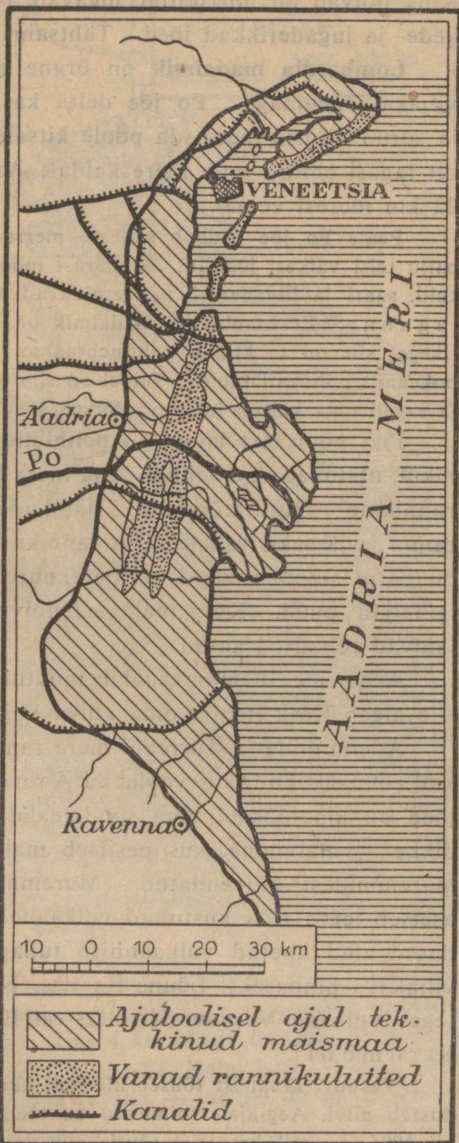
Itaalia hõlmab Lombardia madalmiku ühes selle ääres oleva Alpi nõlvastikuga, Apenniini poolsaare ja kaks suurt saart — Sitsiilia ja Sardiinia. Peale selle annekteeris Itaalia I maailmasõja lõpul väikese osa Balkani poolsaarest Trieste ja Fiume sadamatega.

Itaalia asend keset Vahemerd tagab talle hõlpsa mereliikluse mitmesuguste maadega ja soodustab ka ta kliima pehmust. Põhjust on Itaalia varjatud Alpidega, mis kaitsevad teda põhjatuulte eest ja raskendavad siitkaudu sõjalisi pealetunge.

Tungides kaugele Vahemerre on Itaalia läänest ja idast ümbritsetud meredega [samuti ka lõunast]. Häiks sadamaiks on põhjas Genua, Veneetsia, Trieste; lõunas — Napoli, Messina, Brindisi.

Peamisi jooni loodusest.

Itaalia on mäGINE maa. Ta põhjaosas on Alpide kõrgeimad ahelikud, mis on kaetud igilume ja jääliustikega. Igilumest madalamal haljendavad rammusad kõrgmägis-aasad [alpiaasad].

Joonis 39. Po jõe delta laienemise skeem. Näidake linnad, mis olid vana merekaldal. Näidake vanu rannikuluiteid, endist rannajoont ja ajaloolisel ajal jõsetteist tekkinud maismaad.

Kõik nõlvad on uuristatud sügavate orgudega, kus voolavad koskede- ja jugaderikkad jõed. Tähtsaim jõgi on **Po**.

Lombardia madalmik on ürgne merelaht, mis on täitunud viljaka jõemudaga. Po jõe delta kasvab veel nüüdisajalgi edasi ja surub Aadria merd ida poole kitsamaks. Kakskümmend sajandit tagasi ehitati selle mere kaldale Aadria linn, mis aga nüüd on 22 km merest eemal.

Peale Po jõe suubub sellesse merre Adige [loe: adi'dže] ja veel palju teisi väikesi jõgesid. Seepärast moodustub siin üha uusi leetseljakuid, saari ja liivaneemi, mis eraldavad merest madalaveelisi lahti, nn. lagune. Et Lombardia madalmik on kolmest küljest piiratud mäestikega, siis on ta kliima kontinentaalne. Siia pole vaba pääsu Atlandi ookeanilt puhuvail tuultel. Talvel on siin üsna suuri külmigi (kuni -10°) ja sageli maa kattub lumega. Suved seevastu on aga palavad.

Piki poolsaart laiuvad **Apenniinid**. Loodes, Genau lahe rannikul, ulatuvad Apenniinid üsna mere lähedale. Siin langevad nad rannikule tohtu kõrgete ja järskude astangutena ning jätavad ranna ja järsaku vahele kitsa rannikuriba — **Itaalia Riviera**. Siin on palju suvitusasulaid ja merekuurorte aedadega, kus kasvavad igihaljad puud. Kõrgemal, mäenõlvul kasvavad segametsad ja laiuvad rohelised aasad.

Arno jõe ülemjooksualal muutub Apenniinide ilme järsult: siin algab Kesk-Itaalia oma kuiva kliimaga.

Apenniinide ja Türreni mere ranniku vahel asetsevad künklikud eelmäestikud, kus voolavad **Arno**, **Tiber** ja teised jõed. Need jõed on aja jooksul oma suudmealal kuhjanud soostunud tasanikke — maremme, kus pesitseb malaaria. Nüüd on juba osa maremmidest kuivendatud. Maremmide ja Apenniinide vahel asetseb terve rida kustunud vulkaane. Nende ümbruses on laialdased alad kaetud vulkaanilise tuhaga, mis nüüd on muutunud viljakaks pinnaseks. Lõuna-Itaalias, Napoli lahe rannikul, asetseb tegev vulkaan **Vesuuv**. Sitsiilias on **Etna** ja [Lipari saarestikus] **Stromboli**.

Vesuuvi kraatrist tõuseb alaliselt kuuma auru, mis mäe kohal moodustab pilvi. Aeg-ajalt toimuvad ka tõelised pursked. Väga suur purse oli 1906. a., mil kraatrist tõusis suitsupilv kuni 13 km kõrguseni. Pil-

Joonis 40. Itaalia maavärinate ja tulemägede levimise kaart. Nimetage maa-alad ja linnad, kus on sagedamini maavärinaid. Nimetage tegevaid vulkaane.

ves mürikes kõu ja sähvisid välgud. Vesuuv paiskas siis tohtu suure hulga tulikuumi pomme ja ta koonusel tekkisid uued kraatrid, kust purskasid laava kuumvalged voolud. Üks 4 km laiune tulikuum vool valgus mööda nõlva allapoole ja hävitas mitu küla. Kolm linna Vesuuvi põhjanõlvakuil mattus tuha ja lapillide alla — lapillid on pähklisuurused tardunud laava tükikesed.

Sitsiilia ja Sardiinia on jäänused maismaast, mis kunagi ühendas Euroopat Aafrikaga.

Maa-alused jõud, millede tõttu need maailmajaod üksteisest eraldusid, jätkavad tegevust nüüdisajalgi.

Seda tõendavad vulkaanide pursked ja ka tugevad maavärinad, mis haaravad kogu Lõuna-Itaaliat, eriti aga Kalaabriat ja Sitsiiliat. 1908. a. tugev maavärin hävitas Sitsiilias suure Messina linna ja mitu väikest linna Kalaabrias. Seejuures hukkus üle 100 tuh. inimese.

Lõuna-Itaalia kliima, välja arvatud Apenniinide kõrgahelikud, on lähistroopiline: suvi on kuiv ja palav, talv jahe ja vihmane.

Taevas on seal peaaegu alati selge; talvelgi pole seal udu. Vahetevahel ilmuvad lääne poolt pilved, milledest valab vihma, kuid seda mitte kauaks — varsti taevas selgeneb ja uuesti paistab päike heledasti. Kui ongi külmi, siis ainult kergelt. Lumi katab ainult mägesid ja sedagi mitte kauaks. Seepärast kasvavad seal igihaljad puud ja põõsad, millede võsastikke nimetatakse makjaks.

Itaalia looduslikud rikkused peituvad ta lähistroopilises kliimas ja mullastikus — punamuldades, mis sageli on väetatud vulkaanilise tuhaga. Kivisöe ja metallide poolest on Itaalia väga vaene. Seevastu on ta väga rikas „valgest söest“, s. o. mägi-jõgede langevast veejõust, peamiselt Alpide kõrgahelikest allavoolavail jõgedel. Itaalia on rikas ka marmori poolest (Apenniinides) ja väävli poolest (Sitsiilia maapõues).

Rahvastiku tihedus on Itaalias peaaegu samasugune kui Saksamaalgi. Kuid erinevalt Saksamaast tegutseb Itaalia rahvastiku enamik põllumajanduse alal. Suurim rahvastiku tihedus on Lombardia madalmikus.

Harjutusi tabelil ja kaardil. Missuguseist Euroopa maadest on Itaalia pindala poolest taga ja mitmendal kohal on ta rahvastiku arvu poolest?

Missugune rööbik läbib Itaaliat Po jõe suudmes ja kust käib ta läbi NSVL-s? Missuguseis kellaajavöötmeis asetseb Itaalia? Missugused mered, lahed ja väinad uhavad Itaalia rannikut? Missuguste riikidega

puutub Itaalia kokku maismaal? Missugused kurdmäestikud on Itaalias? Missugune madalmik on kaetud jõgede setetega? Kus asetsevad kustunud vulkaanid? Kus tegevad vulkaanid? Nimetage neid ja leidke kaardilt (vt. joonist 40). Kus on sageli maavärinaid? Missugused jõed voolavad Lombardia madalmikus?

Kontrollülesanne.

Näidake peamised erinevused Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Itaalia kliimas ja pinnaehituses.

Põhja-Itaalia.

Viljarikkaim Lombardia madalmik niisutub veerikka Po ja talisajõgede veega ning on risti ja põiki läbistatud kanalitega, millega kaudu vesi voolab põldudele, aedadesse ja aasadele.

Sellise kanalitevõrgu ehitamine osutus siin võimalikuks seetõttu, et jõgede põhja sadestub tohutu suur hulk muda. Jõgede sängid tõusevad siin alaliselt ning nad on ümbritsetud kahe- ja kolmekordsete tugevate tammidega. Endisel ajal jõed sageli murdsid tammid läbi ja tegid suurt hävitustööd. Nüüdisajal juhtub seda aga väga harva.

Kõige madalamais ja soostunud paigus külvavad itaallased riisi ja söödaheina, mida niidetakse kuni kuus korda suve jooksul.

Neis paigus peetakse palju lehma ja saadakse piima, võid ja juustu, mida saadetakse linnadesse. Kus pinnas on kuivem, seal külvatakse nisu, maisi ja suhkrupeedi. Suhkrupeed läheb suhkruvabrikuisse.

Samadel põldudel, kus kasvatatakse teravilja, on istutatud ka mooruspuud ja nende ümber väänlevad viinapuud. Valgust, soojust ja niiskust on Lombardias sedavõrd rohkesti, et viljad võivad valmida ka puude vilus. Ja ega need mooruspuud saagi olla kuigi kaua lehtes: vaevalt on lehed kasvanud, kui nad juba ära korjatakse siidiusside toitmiseks. Siidiusse kasvatatakse siin igas talus.

Lombardia talupoegade elu on siiski väga kehv: peaaegu kõik oma produktid peavad nad ära müüma, et maksude tasumiseks raha saada. Ise elavad nad poolnäljas.

Mõisnikele kuuluvais riisi-istandikes töötavad naistöölised kogu suve kuni põlvini poris. Kuid nende töötasu on sedavõrd väike, et naised töö ajal lasevad kaane imeda oma jalgade külge, et siis neid apteekidele edasi müüa.

Põlde Lombardia madalmikus väetatakse sõnniku, superfosfaadi ja salpeetriga. Põllud annavad siin suurt saaki.

Alpide ja Apenniinide põhjapoolseil nõlvakuil on itaalia talupoegadele peategevuseks karjandus. Peetakse mägismaile kohaseid tõulehmi („tirooli tõug“). Piim ja juust saadetakse linnadesse.

Kõrvuti põllumajandusega on Põhja-Itaalias suuresti arenenud ka vabrikutööstus. Kõigile Alpidest ja Apenniinidest allavoolavaile jõgedele on ehitatud suured elektrijõujaamad, kust vool kõrgepingejuhtmeid kaudu juhitakse Milanosse, Torinosse, Genuasse ja teistesse linnadesse. Nii panevad mägiojad käiku mitmesuguseid masinaid vabrikuis, kus töötatakse ümber välismailt sisseveetud puuvilla, Itaalia oma siidi, nii looduslikku kui ka kunstsiidi, mida saadakse samade linnade keemiavabrikuit.

Põhja-Itaalia tähtsaim linn on **Milano**.

Ta asetseb keset Lombardia madalmikku mitmete raudteede ja autostraadi sõlmpunktis. Raudteist on tähtsaim St. Gotthardi raudtee. Autostraadid on laiad ja asfaldiga kaetud siledad autoteed.

Autostraadid on ehitatud nii, et nad teiste teedega ristuvad kas tunnelite või sildade kaudu. Neil teedel võivad autod kihutada kuni 200 km tunnis. Autoliiklus on Põhja-Itaalias sedavõrd arenenud, et seal kraamivedu veoautoga ka kauge maa taha tuleb odavam kui raudteega.

Torino on tähtis tööstuskeskus liiklemisteel Prantsusmaale läbi Mont Cenis' tunneli. Torinos on suur autovabrik „Fiat“.

Genua on sadam suurte laevatehaste ja masinaehitusvabrikutega. Genua on mitte ainult Itaalia, vaid ka Šveitsi sadamaks.

Veneetsia on kaubasadam Aadria mere laguunil.

Veneetsia linn on ehitatud paljudele saartele. Tänavate asemel on siin kanalid ja laguunid ning tõldade asemel sõidetakse lootsikuil — gondlitel. Maismaine liiklemine jalgsi ja autodel toimub kanalite äärt pidi. Üle kanalite on ehitatud mitusada silda. Linn meelitab ligi palju välismaisi kodanlikke turiste.

Kontrollküsimusi:

1. Mispärast Lombardia madalmik on sobiv kunstlikuks niisutamiseks?
2. Mispärast, hoolimata pinnase viljakusest, on Lombardia talupojad kehvad?
3. Näidake kaardilt tähtsaimad teed läbi Lombardia põhjast lõunasse ja läänest itta. Nimetage linnu neil teedel.

Kesk- ja Lõuna-Itaalia.

Apenniinide kehvadel karjamaadel karjatatakse lamba- ja kitsekarju. Talvel, kui mäed kattuvad lumega, laskuvad karjased oma karjadega madalamaisse eelmägedesse ja tulevad kuni maremmineni. Ighaljad õlipuud ja jaanileivapuud ei karda suvist põuda, Õlipuu viljast toodetakse oliiviõli, mis Lõuna-Itaalias

Joonis 41. Apelsiniaed Lõuna-Itaalias. Peenar, kus seisab naine, kasvatatakse talirapsi (õli jaoks); apelsinipuude all kasvab taliniisu. Mispärast võib Itaalias külvata teravilja viljapuude alla?

asendab võid, jaanikauntega aga söödetakse eesleid ja hobuseid. Igal pool kasvab siin viinapuu, mille marjadest valmistatakse palju veini. Igal pool haritakse siin ka mandlipuid, millede roosad õied varakevadel oma aromaatses lõhnaga täidavad kogu Lõuna-Itaalia, eriti aga Apuulia õhu. Maa nende puude vahel küntakse sügisel üles ja külvatakse maha taliniisu või oder, mis valmivad mais või juuni algul.

Joonis 42. *Terrassid Türeeeni mere rannikul Lõuna-Itaalias.* Iga jalatäis viljakat maad leiab siin kasutamist. Mäenõlvad on kaevatud terrassikujuliseks, et vihmaveed mulda ja ka seemet ära ei kannaks. Alamal näeme riisipõldu, kõrgemal õlipuusalud ja viinapuu-istandikud. Nende vahel küpressid, piiniad ja agaavid.

Lõuna-Itaalias kuuluvad mõisnikele laialdased mõisad — latifundiumid. Neis töötavad kas sulased, keda seal on väga palju, või kehvad talupojad-rentnikud.

Ükskord — jutustab pealtnägija, kes viibis Itaalias 1933. a. — oli mul juhusega külastada põllutöölise, kes elas savist põrandaga hurtsikus. Koos temaga elasid selles hurtsikus kaks tema seltsimeest perekondadega ja eeslike, kellega veeti kaugelt vett. Mööda tuba hulkusid kanad. Mind imestas, et majaanikest keegi kell kaksteist, mitte ka kella ühe ega kella kahe ajal päeval ei hakanud sööma. — „Millal te sööte?“ — Mulle vastati: „Kella kolme ajal“, — ja seletati, et selles rajoonis põllutöölised söövad ainult ühe korra päevas — kella kolme ajal. Sel päeval oli perekonnapea haige ja lamas voodis. Ma ütlesin, et haigele oleks vaja anda piima. Pisarsilmil vastati mulle: „Piima..., aga kust seda võtta? Meie oleme juba unustanudki selle, mis värvi on piim. Lapsedki ei käi koolis — pole riideid ega õpperaamatuid, pole millegagi osta.“

Aiad ja viinapuu-istandikud katavad kõik mererannikud nii poolsaarel kui ka saartel. Eriti lopsakad on nad nende mägede

Joonis 43. Apelsinide kasvatamisalad Vahemere rannikul ja nende väljavedu. Nimetage apelsinide peamisi tootmisalasid. Kuhu siit apelsine välja veetakse?

ja küngaste nõlvul, kus maast imbub välja allikaid. Neis paigus kasvavad väga hästi viigimarjad, apelsinid ja sidrunid.

Sageli on sellised nõlvad, eriti kui nad on väga järsud, kaevatud labidaga või purustatud dünamiidiga arvurikkaiks terrassideks, kus asetsevad aiad ja viinapuu-istandikud. Läbi aasta vahetpidamata keeb neil terrassidel töö. Ka talvel kaevatakse seal maad ja kasvatatakse juurvilja, ube, sibulaid ja kartuleid. Kartul valmib siin kevadel vara ja teda saadetakse põhja poole: Šveitsi, Saksamaale, Inglismaale, kus teda sel ajal müüakse kalli hinna eest.

Kõik tulu neist aedadest läheb siiski kaupmeestele. Talupoegadel sageli ei jätku raha leiva ostmiseks — tähtis osa nende töösaagist läheb rendi ja muude maksude tasumiseks.

Veel lopsakamad aiad on Sitsiilia rannikul. Siin mägede jalamel on rohkesti veerikkaid allikaid, mis annavad võimaluse aedade kunstlikuks niisutamiseks. Nendes aedades valmivad apelsinid, sidrunid ja mandariinid. Puuviljaga laaditakse siin laevu, mis veavad seda mitmesuguseisse Euroopa maadesse (vt. joonist 43).

Tööstus on Lõuna-Itaalias väga vähe arenenud. Linnades on ka mitmesuguseid vabrikuid, kuid need on väikesed — kas jahuveskid, puu-viljakonservimis- või makaronivabrikud (Itaalias tarvitatakse palju makarone). Linnu on Kesk- ja Lõuna-Itaalias palju, kuid nad on väikesed ja neis on arenenud ainult kaubandus.

Kõige suurem linn Apenniini poolsaarel on **Rooma** — Itaalia pealinn Tiberi jõel. See on väga vanalinn, üle 2000 aasta, väga vanade mälestussammaste ja itaalia kunsti muuseumidega.

Napoli on tähtis sadam suurte laevatehastega Vesuui lähedal.

Napoli lähedal on Vana-Rooma aegse ürgse Pompeji linna varemed, mis hiljuti vulkaanilise tuha alt välja kaevati. Pompeji mattus vulkaanilise tuha alla Vesuui ägeda purske puhul meie ajaarvamise 79. aastal. Pompejist leitud mitmesugused asjad — vanaroomlaste majariistad, ilustused ja pildid — säilitatakse Napoli suures muuseumis. Napolist lõuna pool asetseb väike **Capri** saar, mis oma „Sinise koopaga“ [ja teiste koobastega] kuulub kauneimate paikade hulka. „Sinine koobas“ on pooleldi täidetud mereveega.

Sellel saarel, kus on väga pehme kliima, elas kaua aega suur nõukogude kirjanik Maksim Gorki.

Brindisi — sadam Aadria mere rannikul — on lõpp-punktiks Calais-Torino-Brindisi raudteemagistraalile. Siia tulevad Lääne-Euroopast reisijad, kes sõidavad läbi Suessi Indiasse.

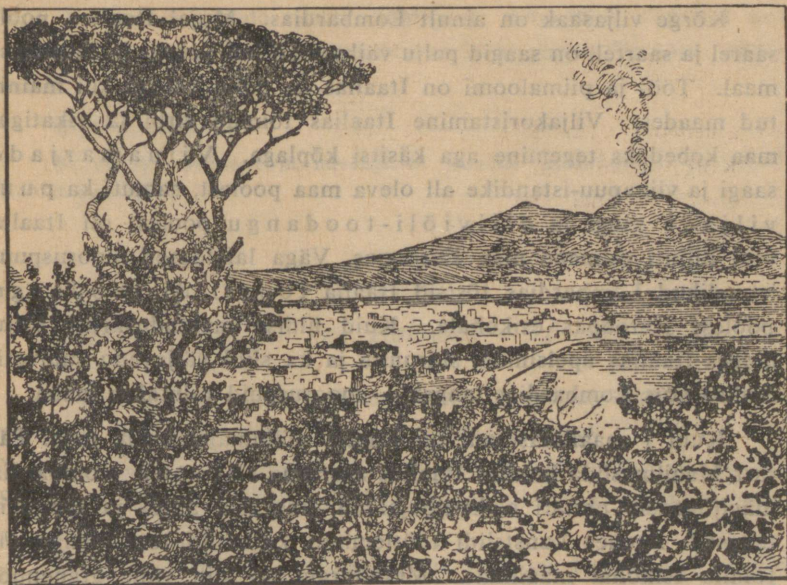
Palermo ja **Messina** on tähtsad apelsinide ja sidrunite väljaveosadamad.

Itaalia linnad oma pildigaleriidega ja vanade mälestusesemetega, samuti ka Itaalia selge taevaskõrgus, hele päike ja läbipaistev sinine meri meelitavad Itaaliasse palju turiste, kes sõidavad siia tavaliselt talve lõpul ja kevade algul mitmesuguseist Euroopa ja Ameerika maadest.

Peamisi jooni majandusest ja poliitilisest korrast.

Euroopa neljast peamisest imperialistlikust maast — Saksa- maast, Inglismaast, Prantsusmaast ja Itaaliast — on Itaalia kõige vähem arenenud. Ta vabrikutöölise ja sulaste töötasu ja ka talupoegade tulu moodustavad sõna tõsisemal moel ainult krosse.

Enne I maailmasõda valitsesid Itaalias kodanlus ja mõisnikud

Joonis 44. Vesuuv ja Napoli. Vulkaan on rahulikus olekus; vulkaani koonusest vasemal on Somma (endise kraatri serv). Vasemal esiplaanil on piinia (itaalia mänd).

konstitutsioonilise kuningriigi näol, kus kuninga võim oli piiratud parlamendi poolt. Parlamendis enamuses olev partei andis valitsuse. Pärast I maailmasõda Itaalias laialt levinud revolutsiooniline liikumine hirmutas kodanlust. 1922. a. pani ta valitsuse etteotsa fašistliku partei.

Peaaegu kõik kõlblik maa Itaalias kuulub suurmõisnikele. See takistab siin põllumajanduse arenemist. Mõisnikud annavad maad tükkide viisi väga kõrge maksu eest talupoegadele rendile. Talupojad vaevu suudavad rendi ära maksta ja pole enam võimelised oma majapidamist parandama. Põllutöölisi-sulaseid on Itaalias üle 4 milj., kes suurema osa aastast on tööta ega saa sel ajal mingit toetust. Talupojad on peale kõrge rendi koormatud ka üle jõu käivate maksudega.

Kõrge viljasaak on ainult Lombardias. Mujal Itaalias, poolsaarel ja saartel, on saagid palju väiksemad kui Saksa- ja Prantsusmaal. Töö- ja piimaloomi on Itaalias ka palju vähem kui mainitud maades. Viljakoristamine Itaalias toimub sirbi ja vikatiga, maa kobedaks tegemine aga käsitsi kõplaga. Viinamarjade saagi ja viinapuu-istandike all oleva maa poolest, samuti ka puuviljade saagi ja oliiviõli-toodangu poolest oli Itaalia veel hiljuti esimene maa Euroopas. Väga laialdased mooruspuu-istandikud Lombardias tõstsid Itaalia toorsiidi-toodangu poolest Euroopas esikohale. Kuid üldise majanduskriisi tõttu langes Itaalias apelsinide, sidrunite ja ka siidi väljavedu suuresti. Siiditööstus Lombardias langes — mooruspuid raiutakse maha.

Kuni I maailmasõjani oli Itaalia põllumajanduslik maa. Pärast Maailmasõda hakkas Itaalias arenema tööstus. Lombardia mägiõgedele ehitati elektrijõujaamu, kasvasid auto- ja lennukitehased. Arenes kunstiidi töötlemine; kunstiidi-toodanguga oli Itaalia esikohal maailmas. Metallurgia on siin vähe arenenud. Metalle valatakse siin väljast sisseveetavast maagist ja väljast sisseveetava kivisöega. Mõnes linnas — Torinos, Genuas — arenes masinaehitus (autod, lennukid). Vabrikutöölise üldarvu poolest on Itaalia mitu korda taga Prantsusmaast ja eriti kaugel Saksamaast.

Itaalia raudteede üldpikkus on $2\frac{1}{2}$ korda väiksem Prantsusmaa omast. Laevatavaid jõgesid ja kanaleid siin peaaegu ei olegi. Head on siiski autoteed, millede võrk on põhjaosas eriti tihe.

Itaalia asumaad (nende üldpindala on üle 3 milj. km², rahvastikku — ligi 11 milj. inimest) asetsevad peamiselt Aafrikas. Need on: Liibüa, Eritrea ja osa Somaalimaast.

1940. a. astus Itaalia Teise maailmasõtta Saksamaa poolel Inglismaa ja Prantsusmaa vastu ja 1941. a. — Nõukogude Liidu vastu. Selle sõja kestel sai Itaalia otsustavalt lüüa ja aeti välja Abessiiniast ja kõigist oma asumaadest Aafrikas — Eritreast, Somaalimaast, Liibüast. 1943. a., kui Saksa sõjaväed said rängasti

lütia SaksaNõukogude rindel, Inglise ja Ameerika sõjaväed aga maabusid Itaalias, Itaalia kapituleerus ja kuulutas siis sõja Saksamaale.

Kontrollküsimus:

Missuguse ookeani ja missuguste merede rannikutega piirnevad Itaalia asumaad?

Soome.

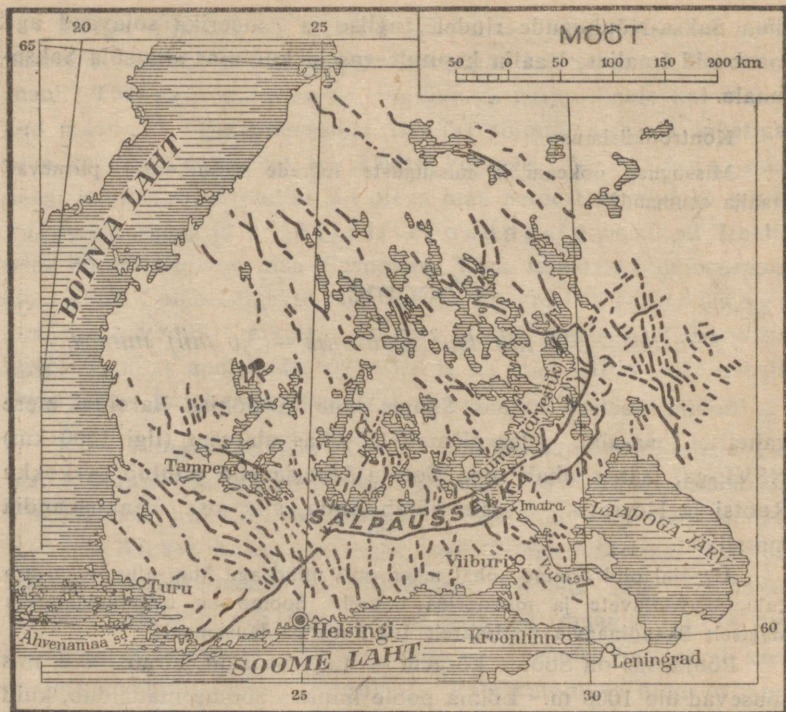
Pindala — 388 tuh. km². Rahvastik — 3,6 milj. inimest.

Soome asetseb lõunas Soome lahe ja põhjas Barentsi mere vahelisel maa-alal. Idas piirneb ta pikas ulatuses (ligi 1200 km) NSVL-ga, läänes uhab teda Botnia laht ja siin puutub ta kokku Rootsi ja Norraga. Soome võtab enda alla osa Fennoskandia massiivist.

Ürgajal olid Soome kohal mäed, mis nüüd aga kuni aluseni on ära kulunud vooluvete ja mannerjäa toimel. Soome on üleminekumaaks mägiselt Skandinaavia poolsaarelt Ida-Euroopa lausmaale.

Põhjaosas on Soome kõrgem — Lapimaal on kõrgustikke, mis tõusevad üle 1000 m. Lõuna poole minnes Soome madaldub, kuid ebaühtlaselt. Siin on graniidi- ja gneisikõrgustikke kuni 250 m, kuid ka nende vahel soisi madalikke ja järvi. Üldiselt võttes on Soome — graniidi, järvede ja metsade maa. Korrapäratult üle maa laialipaisatuna massilisi graniitkaljust rändrahnede, mõned neist paiguti väga suuremõõtelised; korrapäratult liivast, savist ja põllukividest üleskuhjatud moreenseljastike read; loendamatud järved siledaks lihvitud graniidist kallastega — kõik see jutustab aegadest, mil seda maad kattis suur mannerjäa (vt. joonist 6).

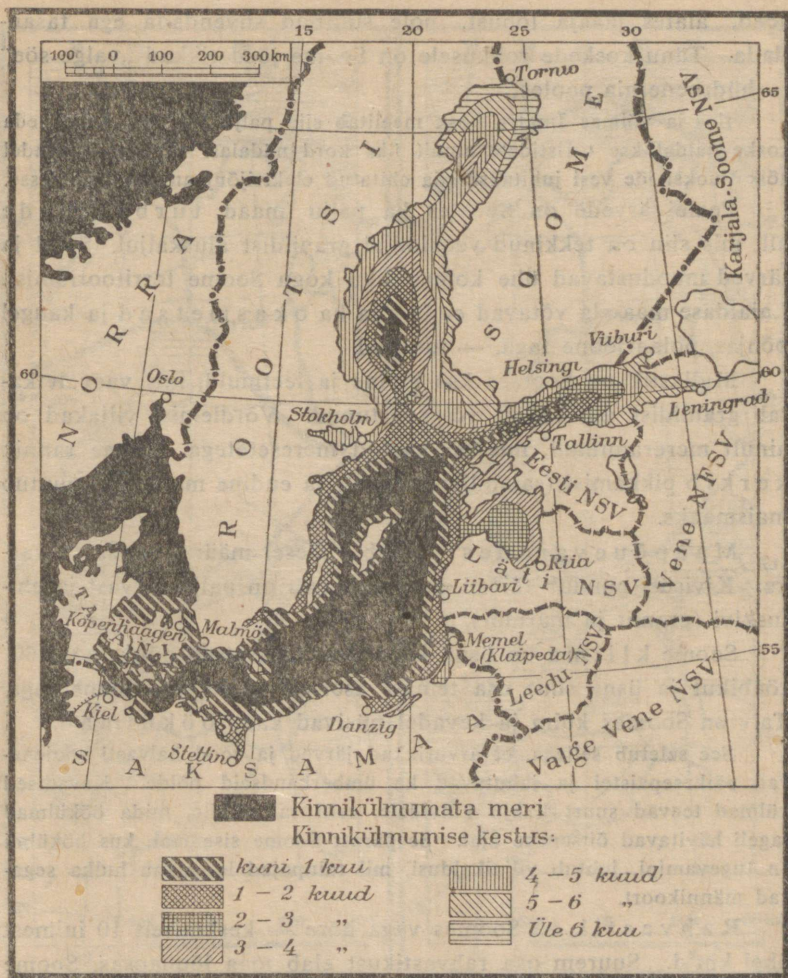
Mööda ürgseid lõhesid ja jõgede orge kündsid mannerjäa keeled pikki loode-kagusuunalisi nõgusid, milledes asetseb nüüd enamik Soome järvi. Samas suunas asetsevad ka väga pikad, kuid kitsad liivast ja kruusast üleskuhjatud vallseljakud ehk „oosid“, mis arvatavasti on tekkinud mannerjäa-aluste vooluvete toimel. Mööda vallseljakuid on pai-

Joonis 45. Lõuna-Soome otsmoreenide ja järvede ala. Leidke Saima järvestik ja Vuoksi jõgi. Näidake kõige pikemat otsmoreenide kaart. Leidke tähtis sadam Turu ja skäärid tema ning Ahvenamaa saarestiku vahel.

guti rajatud väga head maanteed. Järvede vahele on Soomes üles kuhjunud otsmoreene, mis moodustavad mitu suurt seljakute kaart.

Järvi on Soomes sedavõrd palju, et teda nimetatakse „Tuhande järve maaks“. Kõige suurem järvedest on Saima, mis koosneb paljudest isekeskis ühenduses olevaist väikestest ja suurtest järvedest. See on terve järvede süsteem [järvestik]. Saima järvestikust voolab välja Vuoksi jõgi, mis oma teel Laadoga järve laskub alla graniidiastanguist ja moodustab mitu koske. Neist kaks kannavad Imatra nime — Suur Imatra ja Väike Imatra.

Joonis 46. Läänemere kinnikülmumise kestus kuude järgi. Leidke kinnikülmumatu mere osad. Mitmeks kuuks külmub kinni Riia laht? Mitmeks kuuks külmub meri kinni Soome rannikul?

Samasuguseid koski moodustavad ka teised Soome jõed. See seletub sellega, et jõgede sängid on sedavõrd kõvus kivimeis, mida

jõed, alates jääaja lõpust, pole suutnud süvendada ega tasan-
dada. Tänu koskede rohkusele on Soome jõed rikkad „valge söe“
— hüdroenergia poolest.

Ilus ja võimas Imatra kosk meelitab siia palju turiste. Kuid seda
koske näidatakse turistidele ainult üks kord nädalas. Teistel päevadel
kõik Vuoksi jõe vesi juhitakse siia ehitatud elektrijõujaama turbiinidesse.

Peale järvede on Soomes ka palju maad turbarabade-
all, mis siin on tekkinud veekindlal graniidist aluskaljul. Sood ja
järved moodustavad ühe kolmandiku kogu Soome territooriumist.
Laialdase maa-ala võtavad enda alla ka oksmetсад ja kaugel
põhjas, polaarjoone taga, — tundrad.

Mullastik on Soomes kas kivine ja leetmuld, mis vaevalt ka-
tab graniidist aluskaljut, või soostunud. Võrdlemisi viljakad on
ainult mererannikud, mis on kaetud meresetetega. Soome rannik
kerkib pikkamisi (sajandite jooksul) ja endine merepõhi muutub
maismaaks.

Maapõuevaradest leidub vähesel määral rauda ja vas-
ke. Kivisüsi puudub täiesti, kuid seevastu on palju turvast ja ehi-
tuskivi (graniit ja marmor).

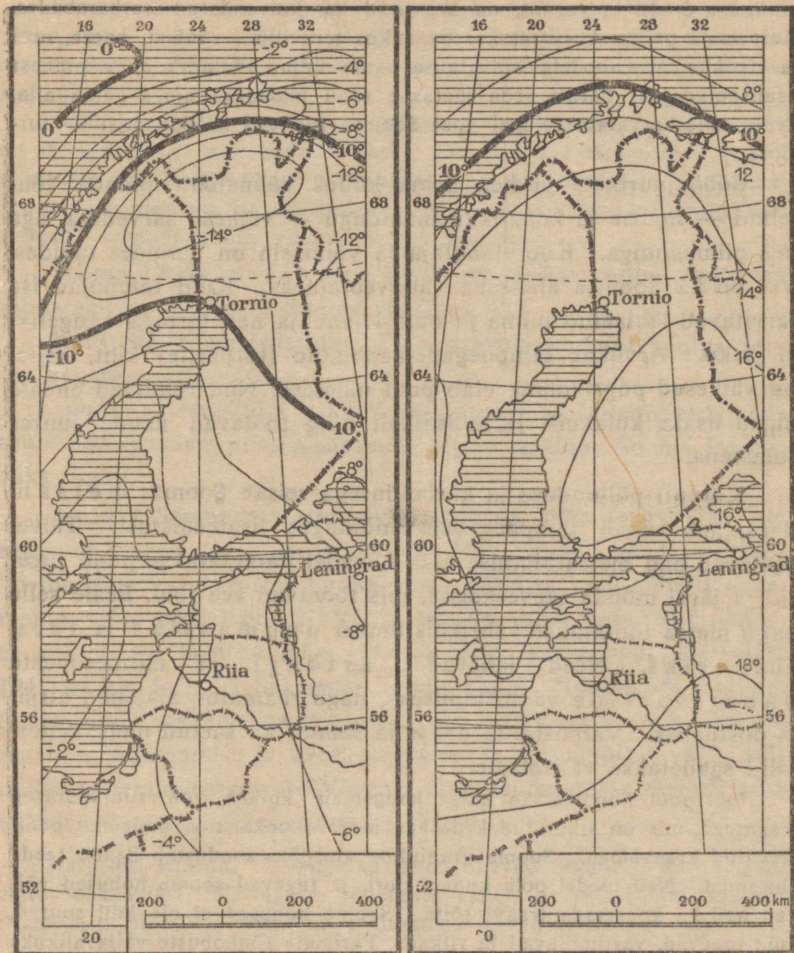
Soome kliima on üsna kare, sest ta asetseb põhja pool 60°
rööbikut ja üsna suur osa temast asetseb põhjapolaarjoone taga.
Talv on Soomes külm ja kevadel püsivad kaua öökülmad.

See seletub sellega, et arvurikkad järved ja sood halvasti soojene-
vad päikesepaistel ja jahutavad ka ümberkaudseid põlde. Kevadised
külmad teevad suurt kahju külvidele, eriti talirukkile, mida öökülmad
sageli hävitavad õitsemise ajal. Seepärast Soome sisemaal, kus öökülmi
on tugevamini, juhtub viljaikaldusi, mil talupojad leivajahu hulka sega-
vad männikoort.

Rahvastik on Soomes väga hõre — keskmiselt 10 inimest
ühel km²-l. Suurem osa rahvastikust elab maa lõunaosas, Soome
lahe rannikul.

Soome elanike peamiseks tööks on põllumajandus ja metsan-
dus. Soomlased suuremalt osalt elavad väikestes küldes või
üksiktaludes, mis on laiali üle maa.

Põldude ja aasade all on väga vähe maad — 8% kogu pind-
alast. Seegi on koondunud peamiselt lõuna- ja läänerannikule.

Joonis 47. Jaanuari- ja juulikuu isothermid Läänemereel. Kuidas mõjutab meri suviste ja kuidas talviste isothermide käiku?

Soome põldudel on omapärane ilme. Neisse on üsna tihedasti, 10–20-meetrise vahemaa tagant, kaevatud üsna sügavad kraavid (kuni 1 m), mis on vajalikud maa kuivendamiseks ja pinnase paremaks soojendamiseks jaheda suve jooksul. Samasugused kraavid, kuid veel tiheda-

mini, iga 5—10 m tagant, on kaevatud ka kuivendatud turbarabades. Kuivemais paigus kasvatatakse enamikus teravilju — rukist, kaera, otra ja ristikehina. Soodele külvatakse samu vilju, väetades enne pinnast kaalisooladega. Pärast seda jäetakse sood pikemaks ajaks heina alla. Peale selle kasvatatakse igal pool Soomes rohkesti söödanaerist — tur-nipsi.

Söödajuurikate ja hea heina küllus võimaldab pidada tõulehmi — inglise ja kohalikku maatõugu — väikesi, sarvedeta, aga hea piimaanniga. Koorelahutaja ja võimasin on paljudes taludes. Või on ka Soomes alaliseks väljaveo-aineks. Kuid talupojad ise tarvitavad läbiaetud piima ja oma leivavilja neil tarbeks kaugeltki ei jätku. Arvukas talupoegade-kehvikute (torparite) kiht, kellel on väikesed popsikohad, elab pool nälgides. Nad rendivad endale maad lisaks kulakuilt ja mõisnikelt ning töötavad nende juures sulastena.

Kõrvuti põllunduse ja karjandusega seisab Soomes metsandus, mis annab talupoegadele mõningat lisateenistust. Talvel töötavad nad metsaraiumise alal, kevadel parvetatakse puud jõgesid ja järvi mööda saeveskeisse, mis töötavad vee jõul. Peale selle palju metsa töötatakse vabrikuis ümber pumassiks ja tselluloosiks. Need lähevad kartongi ja mitmesuguste paberisortide valmistamiseks, nagu raamatu-, ajalehe-, kirja- ja postpaber. Valmistatud paber ja samuti ka saetud metsamaterjalid saadetakse välismaale.

Igal pool Soomes, ka kõige kaugemais kolkais, on suurepärased maanteed, mis on sillutatud kruusaga moreenkünkaist ja mõlemalt poolt servatud kraavidega. Soome graniidne aluspõhi soodustab heade teede ehitamist. Neil teedel pole kunagi pori, ja tugevad soome hobused võivad neil ka koormaga traavi sõita. Soome hobused ei ole küll suured, kuid tugevad, vastupidavad ja vilkad. Parimate tõuhobuste väljavalikuks korraldavad soomlased igal aastal hobustevõistlusi sõidus ja raskete koormate veos.

Veeteedel on Soomes suur tähtsus. Mööda järvi liiklevad terved laevastikud väikesi aurulaevu. Jõgedel on, möödumiseks koskedest ja kärestikest, ehitatud lüüsid ja kaevatud kanalid. Tähtsaim kanal on Saima kanal, mis ühendab Saima järvestikku Viiburi lahega. Palju soome auru- ja purjelaevu sõidab ka merd mööda.

Soome rannikuil elab palju kalureid, kes püüavad väikest kala — räime, tinti jt. Eriti suure kalasaagi saavad nad skäärides, s. o. loendamate saarekete keskel, milledega on üle külvatud Soome ja Botnia lahe rannikumeri.

Kõik need skäärid on pärit jääajast. Nad koosnevad kõige kõvemaist kivimeist, mis pidasid vastu mannerjää hõõrumisele. Paljud tuhanded graniitkalju kümmud skääride vahel on veepinnast madalamal [nn. karid] ning on laevaliiklusele väga ohtlikud. Seepärast võib siin meresõit toimuda ainult vilunud lootsi juhtimisel.

Soome tööstuslinnad on **Tampere** ja pealinn **Helsingi**, tähtis sadam ja ainuke Soome suurlinn.

Kuni Suure sotsialistliku oktoobrirevolutsioonini kuulus Soome Venemaa koosseisu.

Suure sotsialistliku oktoobrirevolutsiooni tulemusena, mis tunnustas rahvaste enesemääramise õigust, eraldus Soome iseseisvaks riigiks.

A. 1939 Soome reaktsiooniline valitsus, oma tegevusega Leningradi ähvardades, kutsus esile sõja Nõukogude Liiduga. Valge-Soome sõjaväed purustas Punaarmee. Märtsis 1940 sõlmiti rahupeping, mille põhjal piir NSVL ja Soome vahel parandati nõnda, et oli rohkem tagatud meie maa ja eriti Leningradi julgeolek. 1941. a., kui fašistlik Saksamaa tungis kallale Nõukogude Liidule, Soome liitus Saksamaaga ja alustas sõja NSVL vastu. See sõda tõi Soomele lüüasaamise ja 1944. a. sügisel ta astus sõjast välja, sõlmides vaherahulepingu NSVL-ga. Seejärel kuulutas Soome sõja Saksamaale ja selle kaaslastele — Ungarile.

Harjutusi kaardil. Missugused lahed uhavad Soomet? Kus Soome ulatub ookeanini? Missuguste rööbikute vahel ta asetseb? Missuguste riikidega ta piirneb? Missugused suuremad järved ja jõed on siin?

Kontrollküsimusi:

1. Missugune tööstus on Soomes kõige rohkem arenenud ja mispärast?
2. Mispärast oli vaja Saima järvest kaevata kanal metsa parvetaamiseks?
3. Nimetage Soome pealinn ja tähtsaim sadam.
4. Mispärast soomlased kaevavad põldudesse ja soodesse kraave?

Rumeenia.

Pindala — 238 tuh. km². Rahvastik — 16 milj. inimest.

Peamisi jooni loodusest.

Rumeenia on loodusvarade poolest rikas maa. Ta mäestikes, peamiselt **Karpaatides**, on rohkesti sademeid ja nende nõlvul kasvavad igal pool metsad: alamal — tamme- ja pöökpuu-, kõrgemal — okasmetsad. Nii on Karpaadid rikkad metsade, aga ka veerikaste jõgede poolest, mis võivad anda elektrienergiat. Need jõed voolavad kas idasse ja lõunasse — **Prut**, või läände — **Tisza** ühes oma lisajõgedega. Kuid kõik need jõed suubuvad lõpuks ühte — veerikkasse **Doonause**. Karpaatides, eriti aga tema eelmäestikes, on rikkalikult naftat ja soola. Peale selle on siin rauamaagi-lademeid ja leidub ka kulda, hõbedat jm.

Doonau voolab Rumeeniasse Ungari madalmikult sel kohal, kus Karpaadid lähenevad Balkani mäestikule ja kus neid mäestikke üksteisest eraldab ainult sügav kuristikutaoline Doonau org. Kõige kitsam koht kannabki siin **Raudvärava** kuristiku nime.

Edasi satub Doonau oma teel Dobrudža graniidist massiivile ning sellest möödumiseks teeb järsu käänaku põhja poole. Seal jaguneb ta merre suubudes mitmeks haruks ning moodustab soostunud delta. See delta-ala alaliselt kasvab ja tungib merele peale.

Üks Doonau keskmine haru — Sulina — on sügav ja teda mööda võivad merelaevad sõita mööda jõge kaugele üles. 1934. a. alates võivad väikesed merelaevad (kuni 1000 t suurusega) sõita läbi Raudvärava kuristiku (kus nüüd palju veetaluseid kaljusid on õhku lastud) ja tõusta kuni Budapestini — Ungari pealinnani.

Doonau ja Karpaatide vahel asetseb **Alam-Doonau** madalmik.

Tekkeliselt on Alam-Doonau madalmik sarnane Lombardia madalmikuga. Ka siin on merelaht, mis täitus jõgede setetega ja kattus pealt mustmulla-pinnasega. Väga viljakad on ka ida pool Karpaate asetsevad tasandikud, kus sügavais orgudes voolavad Sereti ja Pruti jõgi. Ka seal on mustmulla-pinnased ja nende all igal pool löss.

Kliima on Rumeenias kontinentaalne: suvel on siin suur palavus ja põud, talvel aga sageli tugev külm, eriti siis, kui puhuvad kirdetuuled. 1935. a. ulatus külm kuni 30°; paljud töötud ja kodutud külmusid siis tänavail. Vihma sajab tavaliselt suve esimesel poolel ja hilissügisel. See on sobiv põllundusele. Mullastik on Rumeenias väga viljakas (vt. joonist 16).

Kui sõita Raudvärava kuristikust läbi Valahhia Bukaresti, siis võib näha lõpmatuid nisu- ja maisivälju.

Põldude keskel asetsevad suured külad, mis on ümbritsetud ploomipuu-aedade ja viinapuudega. Neis külades elavad rumeenlased ja moldavaanid.

Oma mustmulla-pinnasega põldudelt saavad nad väikese saagi, sest neil puuduvad riistad heaks põlluharimiseks: küntakse madalalt, külvtakse käsitsi külimitust jne. Kui juhtub põud, siis talupojad vaevalt koguvad seemne. Kuid ka viljarikkail aastail müüvad nad ära kõik nisu kui hinnalisema vilja ja ise toituvad maisipudrugaga. Nad elavad kehvades talumajades, mis on üles laotud õlgedega segatud saviplonnidest. Majad on ümbritsetud kuivatatud sõnniku hunnikutega, mida kasutatakse kütteks. Puust elumaju on ainult jõukamail talunikel, kes hariavad viinapuustandikke ja ploomipuu-aedu.

Tööstus on Valahhias arenenud ainult ühes kohas — Karpaatide jalamil, kus toimub suureviisiline nafta ja kivisoola tootmine. Ploesti [loe: ploesti] linna ümbruses on tuhandeid naftatornikesi puuraukude ja pumpadega nafta väljapumpamiseks. Siinsamas tehaseis aetakse naftast bensiini, petrooleumi ja muidprodukte, mis torude kaudu juhitakse Bukaresti ja **Konstantsa** sadamasse väljaveoks. Tähtsaim linn Valahhias on Rumeenia pealinn **Bukarest**.

Braila ja **Galati** [loe: galats] on sadamad Doonau ääres, kus laaditakse massiliselt vilja ja puitu merelaevadele.

Harjutusi kaardil. Missuguste jõgede ääres asetseb Rumeenia? Kuhu need jõed suubuvad? Missuguseid madalmikke mööda nad voolavad? Missuguste riikidega puutub kokku Rumeenia piir? Missugused mäed võtavad Rumeenias enda alla palju maad? Loendage ja leidke kaardilt Rumeenia maapõuevarad. Missugune mullastik on Rumeenias?

Peamisi jooni majandusest ja poliitilisest korrast.

Rumeenia on üldiselt põllumajanduslik maa ja määratu suur enamik ta rahvastikust koosneb talupoegadest, kes elavad külades ja tegutsevad põlluharimisega. Talupojad elavad väga kehvalt. Paljudel neist pole oma maad ja nad rendivad seda mõisnikelt. Võrreldes kõigi teiste Euroopa maadega on põllumajandus Rumeenias mahajäänuim.

Peamised kultuurtaimed on seal nisu, mais, suhkrupeet ja viinapuu. Saagid on madalad.

Nii annab mais Rumeenias 10½ kv. ühelt ha-lt, Itaalias — 16½ kv., nisu annab Rumeenias 10 kv. ühelt ha-lt, Itaalias — 12½ kv., Saksamaal — 20 kv., Suur-Britannias — 22 kv.

Tööstusest on arenenud ainult naftatööstus ja seegi on väliskapitali käes, kes pumpab Rumeenia maapõuest palju naftat. Naftatööstuse keskus on **Ploesti** [loe: ploe'sti].

Rahvaharidus on madalal tasemel — pool rahvastikust on kirjaoskamatu. Hulk lapsi, peaaegu üks kolmandik kogu arvust, ei saa käia koolis koolide vähesuse tõttu. Täiskasvanute jaoks pole koole ega kursusi. Kõrgemas koolis õpivad peamiselt bojaaride pojad.

Võim Rumeenias oli kaua aega fašistide käes, kes suhtusid NSV Liitu vaenulikult. Selle kodanlik-aadliku riigi eesotsas seisab kuningas. A. 1918 Rumeenia valitsus haaras meie maalt Bessaraabia, mis 1940 NSVL ja Rumeenia vahel sõlmitud rahulepingu põhjal anti tagasi NSVL-le. Ka ukrainlaste poolt asustatud Põhja-Bukoviina anti siis NSVL-le (Ukraina NSV osana).

1941. a. Rumeenia koos Saksamaaga tungis kallale NSVL-le. Ta sai lüüa, sõlmis 1944. a. rahu Nõukogude Liiduga ja kuulutas siis sõja Saksamaale.

Sisukord:

Füüsilis-geograafiline ülevaade.

	Lk.
Suurus, asend ja ranniku liigestus	3
Pinnaehitus	8
Maapõuevarad	14
Kliima	18
Jõesid ja järved	26
Mullastik	28
Taimestik	31
Loomastik	36
Rahvastik	39
Euroopa poliitiline liigitus	41

Riigid.

Suur-Britannia (Inglismaa).

Geograafiline asend	43
Ranniku liigestus	45
Peamisi jooni loodusest	45
Kesk- ehk tööstuslik Inglismaa	50
Kagu-Inglismaa	53
London	53
Šotimaa	55
Inglismaa rannikud ja kalandus	56
Peamisi jooni Inglise majandusest ja poliitiline kord	58
Briti impeerium	60
Iirimaa	62

Prantsusmaa.

Asend ja piirid	63
Peamisi jooni loodusest	64
Prantsuse madalmik	68
Pariis	69
Garonne'i madalmik	70
Bretagne ja Normandia	71
Rhône'i madalmik	72
Prantsuse keskkõrgustik	73
Elsass ja Lotring	75
Prantsuse Alpid ja Püreneed	77
Peamisi jooni majandusest ja poliitiline kord	77
Asumaad	79

Saksamaa.

	Lk.
Asend ja piirid	81
Peamisi jooni loodusest	82
Põhja-Saksamaa	87
Berliin ja Hamburg	91
Kesk- ja Lõuna-Saksamaa	92
Peamisi jooni poliitilisest korrast ja majandusest	94

Itaalia.

Asend, piirid, liigestus	96
Peamisi jooni loodusest	96
Põhja-Itaalia	101
Kesk- ja Lõuna-Itaalia	103
Peamisi jooni majandusest ja poliitilisest korrast	106

Soome . . . . .

109

Rumeenia.

Peamisi jooni loodusest	116
Peamisi jooni majandusest ja poliitilisest korrast	118

Ladumisele antud 31. X 1944. Trükiarv 27 700. Trükipoognaid 2,5. Trükkimisele antud. 5 I 1945. MB 1017. Trükikoja tellimise nr. 802.

Trükikoda „Ühiselu“ Tallinn, Pikk 42.

Rbl. 1.20

A

15792